

ráns sors adta élethelyzetet hiteles írói munícióként használta. Magyarországon azonban ez másként alakult, mert a kortárs megítélések szerint Székely nem tudott Kosztolányi és Márai szintjén írni, ezért munkásságát itthon legjobb esetben is csak a minőségibb utazási irodalomhoz sorolták. Szövegei kritikusak, sokszor önironikusak, elmozdulnak az eurocentrikus koloniális retorikától, és nem kímélik a tabukat sem. A másság és idegenség állapota írásaiban a lengyel száműzött Joseph Conradhoz hasonló kontextusban jelenik meg, aki „angol szolgálatban, a birodalmi rendszer alkalmazottjaként, de mégis kívülállóként látja a koloniális uralmat” (322., lásd még: Edward W. Said: *Bevezetés a posztkoloniális diskurzusba* = *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, Osiris, 2002, 679.)

A magyarországi fogadtatás tekintetében Székely műfordítói és kultúraközvetítő munkássága szerencsésen ellensúlyozza szépírói hiányosságait. A külföldi posztkoloniális irodalmi világba sikeresen beilleszkedő Székely éles fókuszokkal, sokszor fájdalmasan közel hozza olvasójához az idegenség, az idegenlét állapotát. Pusztai Gábor legújabb könyve többek között éppen ezt az írói hagyatéket kívánja megismertetni és a hazai környezetben életben tartani. Mindkettőjüknek köszönet jár ezért! (*Print-Art Press*)

BARTA RÓBERT

Látogatók és házigazdák a cívisvárosban

BAKÓ ENDRE: *VENDÉGJÁRÁS ÁRKÁDIÁBAN – A 20. SZÁZADI MAGYAR IRODALOM ÉS DEBRECEN*

Hogy hányféle szempontból közelíthető meg egy nagyobb, a magyar kultúrában többször is központi szerepet betöltő település irodalmi élete, arra az elmúlt bő négy évtizedből a debreceni vonatkozású kiadványok szolgálnak szép példával. Az *Alföld* folyóirat helyi érdekeltségű cikkei, tanulmányai évtizedek alatt könyvvé formálódtak (Fülöp László – Juhász Béla – Bényei József szerkesztésében: *Századok szelleme – Tanulmányok a magyar irodalom és Debrecen kapcsolatáról*, 1980), és egy lokálpatrióta irodalomtörténész írásaiból is kötet szerveződött (Szabó Sándor Géza: *Debreceni dac – Tanulmányok Debrecen irodalmáról*, 2006). Tudósi munka összpontosított a város legnagyobb költőjére, pontosabban az ő utólagos megítélésének változásaira (Lakner Lajos: *Az Árkádia-pör fogságában – A debreceni Csokonai-kultusz*, 2014), de a város kulturális életét évtizedekig meghatározó irodalmi társaságra is (Asztalos Dezső – Lakner Lajos – Szabó Anna Viola: *Kultusz és áldozat – A debreceni Csokonai Kör*, 2005). A legátfogóbb tekintet pedig enciklopédikus igényrel pillantott a város íróira (Bényei József: *Debreceni irodalmi lexikon*, 2009). Ezek a magas színvonalú és nem kizárólag a helyi olvasókörözés figyelmére méltó kiadványok a filológusi, az elemző vagy a szintézisreteremtő irodalomtörténeti munka helyismereti, önismereti hozadékait is felmutatják. Azzal,

hogy köztudott információkat helyeznek új megvilágításba, illetve jóformán ismeretlen alkotásokat, életműveket hoznak felszínre, a településnek és lakóinak identitását is formálják.

A város és a megye kultúrtörténetének kutatása iránt hosszú ideje elkötelezett, az idén nyolcvanesztendő Bakó Endre friss kötete egy újabb aspektusból veszi szemügyre Debrecen irodalmi életét. Ahogyan könyvének alcíme ígéri, a 20. századi hazai irodalom és a város kapcsolatát szándékszik új megvilágításba helyezni. Mindezt nem monografikus igénnyel teszi, hanem önálló tanulmányok segítségével. A közel hatszáz oldalas könyv huszonöt olyan szerző helyi kapcsolatait vizsgálja, akik nem a város szülöttei vagy lakói voltak, hanem csak hosszabb-rövidebb ideig vendégeskedtek a megyeszékhelyen. Ezzel Bakó egyszerre terjeszti ki és szűkíti le helyismereti műve fókuszát, hiszen hangsúlyozottan nem a debreceni művészek életeseeményeit, pályafutását mondja újra, hanem az országos viszonylatban is jelentős alkotókét, de csak a Debrecenhez kötődő életrajzi vonatkozások, a művek itteni fogadtatástörténete érdekli. Ehhez elsősorban a lokális sajtó korabeli beszámolóiból, kortársi visszaemlékezésekből, valamint a szerzők naplóiból, leveleiből meríti információit. A vendéglátó szemszögét érvényesíti, vagyis egy olyan elképzelt, kortárs kultúrafogyasztó nézőpontjából ábrázolja Juhász Gyulát, Kodolányi Jánost vagy Tamási Áront, aki a műveken kívül csak a helyi sajtó tudósításaiából és a debreceni irodalmárok recenzióiból, tanulmányaiból tájékozódott az akkori idők jelentős szépírói teljesítményeiről. A szerző így egyetlen város olvasóinak szemével láttat írói, költői pályákat, ezért könyvében ironikus módon Debrecen olyan „magaslati ponttá” válik, ahonnan a század sok maradandó életművére nyílik rálátás. A *Vendégjárás Arkádiában* olyannak ábrázolja a város akkori irodalmi életét, amelyben napvilágot láthattak és ütközhetek részben ma is érvényes, bár túlzásoktól, melléfogásoktól sem mentes vélemények. És hogy van-e sajátosan debreceni olvasó, hajdúsági látásmód? A huszonöt tanulmány alapján egységességet leginkább a város közönségében láthatunk, a korabeli tudósítások szerint az itt élők szívesen áldozták pénzüket és idejüket arra, hogy a legkülönbébb irányzatokhoz tartozó szerzőkkel találkozhassanak. „Kosztolányi kedves, közvetlen előadói modora megtalálta az utat a közönség szívéhez, amely folytonos zúgó tapsával alig akarta elengedni a költőt a dobogóról” (248.); Pósa Lajos érkezésekor „ezer meg ezer gyerektorok éljenzésben tört ki” (342.); „Szabó Lőrincet, a fiatalság költőjét forró taps fogadta” (414.); „Veres Péter lépett dobogóra, akit a közönség percekig tartó tüntető ovációval fogadott” (507.). A tudósítások szinte kizárólag hasonló lelkesültségről számolnak be, még Szabó Dezső előadását is felállva tapsolta meg a zsúfolt terem (377.), talán csak Kassák Lajos 1929-es fellépésekor bujkált a hallgatóság soraiban „a humor elfojtott buzogása” (205.).

Bakó Endre saját tanulmányait dokumentumriportoknak nevezi (8.), és a rendelkezésére álló források mennyiségi eltéréseivel indokolja, hogy az egyes szövegek terjedelme nincs összhangban az adott szerző irodalmi jelentőségével. Amelyik alkotó gyakrabban megfordult Debrecenben, arról a forrásanyag is gazdagabb, így kaphat például Herczeg Ferenc bő ötven, míg Márai Sándor alig tíz oldalt. További sajátosság, hogy a huszonöt tárgyalt szerző nem az életkora, a beérkezése vagy debreceni kötődésének kezdete alapján követi egymást a kötetben, hanem abcérendben.

A *Vendégjárás Árkádiában* tehát a 20. századra, de annak is inkább az első felére koncentrál. Az Adytól Zilahy Lajosig terjedő névsor impozáns és tarka, a kánon centrumát és perifériáját, a későromantikát, a klasszikus modernséget, az avantgárdot és a másodmodernséget, a *Nyugatot* és a *Kelet Népét*, a fővárost és a vidéket, az anyaországot és a határon túliakat is képviseli legalább egy szerző. A felmagasztalt Herczeg Ferenc, a botrányhős Szabó Dezső, a kegyvesztett Erdélyi József mellett külön fejezetet kap a még szárnypróbálgató Wass Albert, sőt a cívisvárosba soha el nem jutó József Attila is, akinek helyi recepciója csak tragikus halála után vette kezdetét. A lista hossza és változatossága elismerésre méltó, és a helyi irodalombarát érdeklődése már az olyan fejezetcímek láttán felcsigázódhat, mint *Karintby és a debreceni pulykakakas* vagy *Debreceni interjú Weöres Sándorral*.

Maguk a tanulmányok alaposak, olvasmányosak – a korabeli sajtóbeszámolóok esetenként ismétlődő fordulatait, bőbeszédűségét nem számítva – és számos érdekességet rejtnek. Például kiderül, hogy a cívis közönség szabadverset élőben 1928 márciusában hallhatott először, mégpedig Kosztolányi előadásában (249.). Móra Ferenc a vidéki néprajzi gyűjtemények állapotáról szellemes és szarkasztikus megjegyzésekkel teli beszédet mondott (275–277.). Illyés Gyula és Szabó Lőrinc Debrecenbe szervezett közös szerzői estjét 1956. október 24-én elsöpörte a történelem (137.). Kassák Lajos addigi legnagyobb életmű-kiállítását a Debreceni Egyetem díszudvarán rendezték meg 1969-ben (209–210.). Szabó Dezső egy 1934-es előadásán pedig képes volt személyesen ellenőrizni a nézők egy részének jegyét, mert kevesellte a rendezvény bevételét (378–379.).

A huszonöt tanulmány hasonló felépítést követ, Bakó sorra veszi az adott szerző debreceni látogatásait, amelyek többsége a Csokonai Kör vagy az Ady Társaság meghívására történt. A tanulmányíró a helyi lapok beharangozó írásaiból, illetve a rendezvényekről szóló tudósításokból is hosszan idéz. Ha az adott szerző drámáit bemutatták Debrecenben, akkor a színikritikákat is forrásként használja, illetve a város irodalmárainak recenziókban, tanulmányokban, esetleg monográfiákban megfogalmazott véleményét is közli egy-egy életmű kapcsán. A szerzőhöz kapcsolódó bizonyos évfordulók esetén pedig többnyire az *Alföld*, illetve a *Hajdú-bihari Napló* cikkeiből szemezget. Önálló értékítéletre inkább a kánonból mára kiszorult szerzők esetében vállalkozik: „Ma leginkább az érthetetlen, hogy a kortársi kritika Herczeg társadalmi, történelmi és lélektani realizmusát hangoztatta, holott semmilyen értelemben nem volt realista, ellenben az elkésett romantika tipikus képviselőjének bizonyult.” – 124.). A debreceni lapokban megjelent, de később kötetbe nem került Wass Albert-művek esetében pedig Bakó nemcsak leíró módon mutatja be az ismeretlen szövegeket, hanem röviden minősíti is őket.

A kötet néhány szempontból viszont kritikával illethető. A könyv kulcsíne sem elég találónak, sem ízlésesnek nem mondható – különösen a Déri Múzeum közelmúltbeli kiadványaihoz mérten. Mindez azonban apró fogyatékoság, ha a belbecs hibáira és hiányosságaira tekintünk. A kötet két szöveggondozót és egy korrektort is megnevez, így meglepetten konstatálhatjuk a számos elütést, a gyakori helyesírási és fogalmazási hibákat („az író nevével utcát nevezett el” – 451.). Néha az évszámok elcsúsznak egy évszázaddal (14. és 135.), ugyanaz az idézet egy tanulmányban kétszer is szerepel, de nem azonos módon (441. és 450.), másutt egy teljes bekezdés ismétlődik meg (486. és 489.). Egy közös, könyvvégi irodalomlista

helyett minden tanulmánynak külön hivatkozásai vannak, így ugyanaz a forrásmű mindannyiszor teljes bibliográfiai adatokkal szerepel a lábjegyzetekben. Nagyban növelné a könyv használhatóságát egy névmutató, főleg annak, aki a helyi lapok és újságírók munkáiban szeretne jobban eligazodni. Egy időrendi táblázat vagy időszalag pedig abban segíthetne, hogy nyomon követhető legyen, mikor melyik szerzőhöz kötődött esemény a városban, voltak-e például különösen mozgalmas vagy épp szürke évei a helyi irodalombarátoknak. A tanulmányok első megjelenésének idejét szintén hiába keressük, bár sejthető, hogy a múzeumi évkönyvekben történt publikálásuk óta eltelt idő adalékaival már nem frissültek a szövegek. Ezzel magyarázható, hogy az 553. oldal szerint Tóth Endre költő „ma is él” (valójában 2011-ben elhunyt), vagy így marad említetlenül a Wass Albert szobrának felállítása elleni 2008-as tiltakozás. Egy összegző, lezáró, esetleg a kényszerűségből mellőzött szerzőkre kitekintő esszét is hiányolhatunk a könyvből, amely így kurtán-furcsán, egy kritizáló, ráadásul betűhibás mondattal ér véget.

Bakó Endre körültekintő munkát végzett többek között olyan lapok vonatkozó írásainak feltárásában, „megmentésében”, mint a *Debreczen*, a *Debreceni Független Újság*, a *Debreceni Újság – Hajdúföld*, a *Debreceni Szemle*, a *Tiszántúli Hírlap*, a *Tiszántúl*, az *Alföld* és a *Hajdú-bihari Napló*. A szerző egy-egy megjegyzése az akkori nyilvánosság működésére is rávilágít, például az 1920-as évek közepén akár öt helyi napilap közül is választhatott a civis polgár, tíz évvel később viszont már csak háromból. 1945 után egy kiszagda, egy szociáldemokrata és egy kommunista napilap jutott el az olvasókhoz, majd „1950-től évtizedekig egy napilap jelent meg a városban” (141.). Nemcsak az újságnevek, de egy idő után a cikkszerzők, például a fáradhatatlan szervező Juhász Géza, a Karinthy-művek filozófiájára is fogékony Kardos László vagy az értő színikritikus Cs. Nagy Ibolya is a kötet olvasójának „ismerőseivé” válnak. Az imént hiányolt záróesszé ezeket a sajtótörténeti összefüggéseket is élesebben megvilágíthatta volna.

A *Vendégjárás Árkádiában* befogadója ritka dokumentumok alapján alkothat képet Debrecen évtizedekkel ezelőtti irodalmi életéről, és a szövegek további erejére, hogy meghozzák az olvasó kedvét az általa eddig nem ismert vagy kevésbé becsült szerzők műveihez is. E sorok írójának kíváncsisága legalábbis így nőtt meg Veres Péter és Oláh Gábor írásai iránt.

Bakó Endre vállalkozása talán egyszer követőkre is talál. Az bizonyos, hogy aki majd napjaink jelentős irodalmi eseményeiről készít hasonló tanulmánygyűjteményt, annak elsősorban már nem nyomtatott forrásokból, hanem tévéfelvételekből, blogok és kulturális portálok beszámolóiból kell tájékozódnia, elektronikus levelezések, Facebook-események után nyomozhat, esetleg kódolt okostelefonokat, sérült merevlemezeket kell majd szóra bírnia. Egy cseppet sem lesz irigylésre méltó helyzetben. (*Déri Múzeum*)

VÉKONY GÁBOR